

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНТРАКТУ ПРО ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

В.Й. Пашинський

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення НУОУ,*

В.Ф. Ліхтін

*полковник, слухач Національного університету оборони України
імені І.Д. Черняховського*

Постановка проблеми. Одним із основним напрямків реформування Збройних Сил України є їх перехід до комплектування військовослужбовцями, що проходять військову службу за контрактом. Основним завданням переходу Збройних Сил до комплектування військовослужбовцями контрактної служби є формування і утримання їх такими, структура та чисельність яких відповідатимуть економічним можливостям держави, з одночасним підвищенням бойової готовності та навченості особового складу. Виконання цього завдання не можливе без створення відповідної нормативної бази, яка регулює всі аспекти проходження військової служби за контрактом. І в цьому аспекті є важливим питання теоретичного дослідження правової природи та особливості контракту про проходження військової служби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Враховуючи той факт, що контракт про проходження військової служби є відносно новим інститутом для нашої правової системи в Україні на даний час відсутні фундаментальні теоретичні дослідження питань контракту про проходження військової служби.

Мета статті полягає у розгляді специфіки та особливостей юридичної природи контракту про проходження військової служби як особливої форми угоди.

Основні результати дослідження. Військовим законодавством України встановлено право громадян на підставі добровільної угоди, обрати військову службу в якості професійної діяльності. Відносини сторін у цьому випадку регулюються контрактами про проходження військової служби, які встановлюють строки військової служби, основні права і обов'язки сторін і гарантії після припинення військової служби. Виникнення військово-службових відносин пов'язується зі вступом контракту в силу, про що оголошується у наказі відповідного військового командира. Контракти бувають: короткострокові (до 3 років); середньострокові (від 3 до 5 років); довгострокові (від 5 до 10 років).

Основне призначення контракту про проходження військової служби, полягає у такому:

- по-перше, юридичне оформлення відносин військової служби, закріплення угоди про умови проходження військової служби;
- по-друге, створити альтернативну форму добровільного вступу на військову службу за різним видом діяльності, що досягається різноманітним видів контрактів;
- по-третє, реалізації кадрової політики шляхом регулювання кількості особового складу, необхідного для Збройних Сил України.

В Україні, контракт про проходження професійної військової служби, був в перше передбачений Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. Але у зв'язку з економічними труднощами у державі, та у зв'язку з відсутністю відповідної правової бази, яка б регламентувала проходження професійної військової служби на підставі контракту, перехід на професійну військову службу не було здійснено.

Широко розповсюджений у збройних силах зарубіжних країн, контракт про проходження військової служби, є відносно новим інститутом для нашої правової системи.

Розглянемо особливості контракту про проходження військової служби. У відповідності до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2] право військовослужбовців на працю (п.1 ст.8) реалізується через проходження військової служби, тобто проходження військової служби є особливою різновидністю трудової діяльності, яка має специфіку у зв'язку зі сферою її застосування — оборона і національна безпека. Здійснення вказаної діяльності відбувається як у формі військового обов'язку (проходження військової служби за призовом), так і у добровільному порядку, тобто проходження військової служби за контрактом.

Так як контрактом про проходження військової служби передбачається особливий вид трудової діяльності, то вказана обставина на практиці може привести до неправомірного ототожнення поняття контракту про проходження військової служби з поняттями «трудовий договір» і «цивільно-правовий договір», і як наслідок використання правового регулювання, яке не застосовується до нього. Таким чином, необхідно визначити правову природу контракту про проходження військової служби.

Специфіка трудової діяльності встановлює особливості і відмінності вказаних понять. Цивільно-правовий договір — домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 626 ЦК України) [3]. Основним принципом правового регулювання цивільно-правового договору є свобода договору, яка характеризується свободою волевиявлення і узгодження договірних умов, формально-юридичним рівноправним положенням сторін та іншими ознаками. Об'єктом цивільних правовідносин є матеріальні й інтелектуальні блага чи процес їх створення, які складають предмет діяльності суб'єктів цивільного права. До перших відноситься майно, до інших — результати інтелектуальної діяльності, особисті немайнові та інші нематеріальні блага.

Об'єктом військово-службових відносин є публічний інтерес у сфері оборони і національної безпеки України, який складає предмет діяльності військовослужбовців. Предметом цивільно-правового договору, як правило, є результат виконання зобов'язання, а регулювання відносин сторін в процесі його виконання носить допоміжний характер, тоді як предметом контракту про проходження військової служби є регулювання відносин у процесі проходження військовослужбовцем військової служби. Свобода волевиявлення, яка характеризується добровільністю укладення договору, вибором його умов, містить різний зміст при укладенні цивільно-правового договору і контракту

про проходження військової служби. У першому випадку вона заключається як у добровільності, так і в узгодженні виду, форми і змісту цивільно-правового договору, тоді як у другому — тільки в добровільності укладення контракту про проходження військової служби, визначеної форми і змісту.

До контракту про проходження військової служби практично не застосовуються можливість учасників договору самостійно вибирати варіант поведінки і узгодження умов, що характерні для цивільно-правового договору, за виключенням випадків, прямо вказаних у законі. Наприклад, єдиною умовою контракту про проходження військової служби, яку може вибрати військовослужбовець, є строк, на який укладається новий контракт, тобто контракт, який укладається військовослужбовцем, що проходить військову службу у добровільному порядку, або громадянином, який раніше її проходив у вказаному порядку, при тому варіанти вибору також встановлені Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» (ст. 19–20) [1] та в Положенні про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України (ст. 18–25) [4].

Зазначене положення пояснюється особливою публічно-правовою природою правовідносин, що регулюються контрактом. У той же час строк, на який укладається перший і деякі інші види контрактів, встановлюється Положенні про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України [4]. Типова форма контракту про проходження військової служби не передбачає внесення яких-небудь додаткових умов, за виключенням конкретних прав і обов'язків військовослужбовців, передбачених законодавством України і обумовлених особливостями їх військової служби, які керівник відповідного органу виконавчої влади України (Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України) в праві в ній вказувати.

Формально-юридична рівноправність сторін, що уклали договір, як принцип цивільно-правового договору характеризується тим, що він діє не тільки на стадії укладення договору, але і на стадії його виконання, в той час як рівноправність сторін стосовно до контракту про проходження військової служби характерна тільки на стадії його укладення.

Після укладення контракту про проходження військової служби виникають військово-службові відносини, які є різновидністю адміністративних, характеризуються нерівністю сторін, тобто подальше правове регулювання здійснюється на підставі методу влади і підпорядкування. Таким чином, контракт про проходження військової служби не є різновидністю цивільно-правового договору, і відповідно, до нього не застосовуються наслідки, які випливають з порушення договірних зобов'язань, наприклад, відшкодування шкоди (ст. 1166 Цивільного кодексу України), стягнення відсотків за користування грошовими коштами (ст. 1048 Цивільного кодексу України) та інше [3].

Контракт про проходження військової служби також суттєво відрізняється від трудового договору. Поняття трудового договору викладено у ст. 21 Кодексу законів про працю України [5]. Основними елементами цього договору є: а) склад сторін: працівник, який поступає на роботу і власник підприємства становить, організації, або уповноважений ним орган чи фізична особа —

роботодавця; б) визначення основних специфічних обов'язків працівника і власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу, які випливають з даного договору.

Сторонами контракту про проходження військової служби є, з однієї сторони, Міністерство оборони України або інший державний орган виконавчої влади (МВС, СБУ), в якому законом передбачена військова служба, з іншої — громадянин, який вступає на військову службу в добровільному порядку. Таким чином, маємо специфічний суб'єктивний склад: тільки обмежене коло державних органів виконавчої влади, в яких передбачена військова служба, і громадяни України, які відповідають встановленим законом вимогам (психічний стан, рівень освіти, стан здоров'я). Іноземні громадяни, громадяни з подвійним громадянством, особи без громадянства не можуть бути стороною контракту про проходження військової служби, і як наслідок, суб'єктом військово-службових відносин.

На відміну від трудового договору (контракту) специфічний характер обов'язків військовослужбовця встановлюється не контрактом про проходження військової служби, а законами та відповідними нормативно-правовими актами: на військовослужбовців покладаються обов'язки по підготовці до збройного захисту і збройний захист України, які пов'язані з необхідністю беззастережного виконання поставлених завдань у різних умовах, у тому числі і з ризиком для життя (абз. 2 ст. 1-2 Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2]).

Ступінь можливості учасників договору самостійно вибирати варіант поведінки стосовно до Трудового договору і Контракту про проходження військової служби різний. При укладенні контракту про проходження військової служби сторони (громадянин і посадова особа) не можуть змінити встановлених умов, закріплених у формі контракту про проходження військової служби, за виключенням тих, що підлягають узгодженню (наприклад, строк).

Іншою відмінністю трудового договору (контракту) від контракту про проходження військової служби, є та обставина, що нормативною основою першого є Кодекс законів про працю України, а другого — Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», інші нормативно-правові акти про порядок проходження військової служби і статус військовослужбовців (ст. 3 п. 1 вищезазначеного закону) [1]. Таким чином, контракт про проходження військової служби не є різновидністю трудового договору.

Контракт про проходження військової служби опосередковує специфічну діяльність громадян України у сфері оборони і національної безпеки держави, котра пов'язана з необхідністю беззастережного виконання поставлених завдань в специфічних умовах, в тому числі і з ризиком для здоров'я і життя. Вказана специфіка визначає правову природу, особливості укладення і розірвання контракту про проходження військової служби. Він представляє собою узгоджене волевиявлення двох формально рівних на стадії його укладення суб'єктів (громадянина чи військовослужбовця і уповноваженої посадової особи), яке здійснюється з метою викликати юридичні наслідки для сторін. Суттєвою ознакою контракту також є його типізація. Тобто укладення його в

сурово встановленій правовими актами формі. Нормативними правовими актами може бути встановлено декілька форм для різних видів контрактів.

Контракт про проходження професійної військової служби у Збройних Силах України — письмова угода, що укладається між громадянином України і державою, від імені якої виступає Міністерство Оборони України, для встановлення правових відносин між сторонами під час проходження військової служби [4].

Контракт може бути першим і новим. Перший контракт може бути укладений із громадянином, який раніше не проходив професійну військову службу у Збройних Силах України. У відповідності до ст. 18 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України перший контракт про проходження військової служби укладається на строк: з прапорщиками (мічманами) — не менш як 5 років; з особами офіцерського складу — від 5 до 10 років; з курсантами військових навчальних закладів про проходження ними військової служби після закінчення військового навчального закладу на посадах офіцерського складу — 5 років.

Новий контракт може бути укладений: а) з громадянином, який раніше проходив військову службу в Україні; б) з громадянином, який проходить військову службу; в) з військовослужбовцем, відрядженим з інших військових формувань до Збройних Сил України з виключенням зі списків особового складу цих формувань; г) з військовослужбовцем, військова служба якого була припинена.

Новий контракт укладається не пізніше ніж за два місяці до закінчення строку чинного контракту і набирає чинності після дня закінчення дії попереднього контракту.

Контракт на період навчання у вищому військовому навчальному закладі укладається і на п'ять років військової служби після його закінчення (контракт, що укладається у військовому навчальному закладі) укладається з військовослужбовцем, який навчається на денній формі навчання у військових навчальних закладах, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки. Він може бути як першим, так і новим.

Контракт про проходження військової служби можна розглядати у трьох аспектах: а) як юридичний факт, тобто підстава виникнення військовослужбових відносин; б) як правовідносини — наділення сторін правами і обов'язками; в) як документ — форма узагальнення правовідносин.

Підставою виникнення відносин при проходженні професійної військової служби у добровільному порядку є контракт про проходження військової служби, який вступає в силу з дня його підпису відповідною посадовою особою, тобто це юридичний акт, який породжує юридичні наслідки для сторін, наділяючи їх правами і обов'язками.

Укладення контракту про проходження професійної військової служби проходить дві стадії:

1) узгодження волі сторін, яка характеризується добровільністю вступу на професійну військову службу (суб'єктивна сторона). Відсутність волі не породжує військово-службових відносин, контракт вважається не заключним;

2) волевиявлення, тобто підпис контракту і тим самим надання йому узгодженої волі зовнішнього виразу (об'єктивна сторона). Волевиявленню передуюче перевірці відповідності громадянина (військовослужбовця) вимогам, встановленим для вступу на професійну військову службу за контрактом.

Укладення контракту співпадає з моментом надання йому чинності, тобто з підписом його не громадянином чи військовослужбовцем, а відповідною посадовою особою. Вказаний порядок укладення контракту і надання йому чинності не може бути змінений угодою сторін.

Для контракту передбачена письмова форма, затверджена Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України. Недотримання форми контракту не тягне за собою юридичних наслідків – виникнення військово-службових відносин.

У контракті закріплюється строк, протягом якого військовослужбовець зобов'язується проходити професійну військову службу. Строки встановлені Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» (ст. 23). Для військовослужбовців, які проходять професійну військову службу, контракт дорівнює строку, вказаному у контракті про проходження військової служби.

Після закінчення строку професійної військової служби та при відсутності підстав для його продовження (наприклад, укладення нового контракту про проходження професійної військової служби) військовослужбовець підлягає обов'язковому звільненню з військової служби.

Контракт про проходження професійної військової служби передбачає такі умови, яких зобов'язані дотримуватися сторони після його укладення:

а) обов'язок громадянина проходити військову службу у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України на протязі встановленого контрактом строку;

б) обов'язок громадянина добросовісно виконувати всі загальні, посадові і спеціальні обов'язки військовослужбовців, що встановлені законодавчими та іншими правовими актами України;

в) право громадянина на дотримання його прав і прав членів його сім'ї, включаючи отримання пільг, гарантій і компенсацій, встановлених законодавчими та іншими правовими актами України, які встановлюють статус військовослужбовця, порядок проходження військової служби.

Після вступу на професійну військову службу військовослужбовець зобов'язується проходити її на протязі встановленого контрактом строку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених у відповідності до законодавства України. Військовослужбовець не має права самовільно відмовлятися від виконання обов'язків військової служби, змінювати місце військової служби, за виключенням випадків укладення у встановленому порядку контракту про проходження військової служби з іншим Міністерством (відомством) виконавчої влади, в якому передбачена військова служба.

За ухилення від виконання даного обов'язку військовослужбовець, в залежності від характеру і тяжкості вчиненого правопорушення, несе дисциплінарну або кримінальну відповідальність.

Висновок. Контракт про проходження військової служби має адміністративно-правову природу і є особливою угодою, яка представляє собою напрацьований в результаті узгодження волі сторін двосторонній акт, який встановлює взаємні права і обов'язки його учасників під час виконання громадянам (військовослужбовцем) обов'язків військової служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 4 квітня 2006 р. Голос України №85 від 12 травня 2006 р.
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та інших нормативно-правових актів. — К. : Азимут-Україна. — 2003. — 108 с.
3. Цивільний кодекс України: Станом на 16 жовтня 2006 р. — К. : Велес, 2006. — 272 с.
4. Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10 грудня 2008 р. Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та інших нормативно-правових актів. — К. : Азимут-Україна. — 2003. — 108 с.
5. Кодекс законів про працю України: [Станом на 16 жовтня 2006 р.] — К. : Велес, 2006. — 96 с.

Пашинський В.Й., Ліхтін В.Ф. Правові аспекти контракту про проходження військової служби

У статті проводиться аналіз законодавства, яке регулює питання проходження військової служби та укладання контракту про проходження військової служби, а також розглядається специфіка та особливості юридичної природи контракту про проходження військової служби як особливої форми угоди.

Ключові слова: військова служба, проходження військової служби, військовослужбовець, контракт, контракт про проходження військової служби.

Пашинский В.Й., Лихтин В.Ф. Правовые аспекты контракта о прохождении воинской службы

В статье проводится анализ законодательства, которое регулирует вопрос прохождения воинской службы и заключения контракта о прохождении воинской службы, а также рассматривается специфика и особенности юридической природы контракта о прохождении воинской службы как особой формы соглашения.

Ключевые слова: воинская служба, прохождение воинской службы, военнослужащий, контракт, контракт о прохождении воинской службы.

Pashinsky V., Lihtin V. Legal aspects of contract military service

The article analyzes the legislation that regulates the issue of military service and a contract for military service, and examines the specifics and peculiarities of the legal nature of the contract of the military service as a special form of the agreement.

Keywords: military service, military service, military, contract, contract for military service.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2013.